

O‘QUVCHILARNING KASBIY QIZIQISHI VA QOBILIYATLARINI DIAGNOSTIKA QILISHNING STRATEGIK BOSHQARUVDAGI AHAMIYATI

Suleymanova Dilfuza Vaxidovna

Oriental universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi uchun kengaytirilgan tezis

Annotatsiya. Tezisdagi o‘quvchilarning kasbiy qiziqishi va qobiliyatlari haqidagi diagnostik ma’lumotlarni maktabning strategik boshqaruv qarorlariga aylantirish masalasi yoritiladi. Normativ hujjat, kasbiy rivojlanish nazariyasi, testlardan foydalanish bo‘yicha xalqaro qo‘llanmalar va ta’lim menejmentiga oid manbalar tushunchaviy-funksional jihatdan qiyoslandi. Natija sifatida individual rivojlanish va maktab darajasidagi rejalashtirishni bog‘lovchi diagnostik qarorlar matritsasi hamda qayta aloqa ketma-ketligi taklif etildi. Qiziqish, qobiliyat haqidagi dalil va o‘z imkoniyatiga ishonchni farqlash zarurligi asoslandi. Taklif etilgan yechim nazariy-metodik xususiyatga ega; uning samaradorligi va diagnostik vositalarning mahalliy sharoitga mosligi empirik tekshirishni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy qiziqish, qobiliyat, diagnostika, strategik boshqaruv, dalillarga asoslangan qaror, kasbiy rivojlanish portfeli, validlik, monitoring.

Аннотация. В тезисах рассматривается преобразование диагностических данных о профессиональных интересах и способностях учащихся в решения стратегического управления школой. Проведено понятийно-функциональное сопоставление нормативного документа, теории профессионального развития, международных руководств по использованию тестов и исследований образовательного менеджмента. Предложены матрица диагностически обоснованных решений и последовательность обратной связи, объединяющие индивидуальное развитие и школьное планирование. Разграничены интересы, свидетельства способностей и самооффективность. Разработка имеет теоретико-методический характер; её эффективность и пригодность диагностических инструментов для местных условий требуют эмпирической проверки.

Ключевые слова: профессиональные интересы, способности, диагностика, стратегическое управление, обоснованное решение, портфолио профессионального развития, валидность, мониторинг.

Abstract. This paper examines how assessment data on students’ vocational interests and abilities can inform strategic school management. A conceptual and functional comparison of a policy document, career development theory, international testing guidelines and educational management literature was conducted. The proposed outputs are an assessment-to-decision matrix and a feedback sequence linking individual development with school-level planning. Interests, evidence of abilities and self-efficacy are distinguished. The

proposal is theoretical and methodological: its effectiveness and the suitability of assessment tools for the local context require empirical examination.

Keywords: vocational interests, abilities, assessment, strategic management, evidence-informed decision, career development portfolio, validity, monitoring.

KIRISH

Kasbga yo‘naltirishda o‘quvchining qaysi kasbni yoqtirishini bilish bilan uning ushbu yo‘nalishda rivojlanishi uchun sharoit yaratish bir xil vazifa emas. OECDning o‘smirlar kasbiy tayyorgarligiga oid tahlilida kasbiy rejalarning noaniqligi, ta’limiy intilishlarning ijtimoiy sharoit bilan bog‘liqligi va ish dunyosi bilan tanishish imkoniyatlaridagi tafovutlar ko‘rsatiladi [1]. Ushbu xalqaro xulosalar O‘zbekiston maktablaridagi holatning bevosita statistik tasviri emas, balki milliy diagnostikada tekshirilishi lozim bo‘lgan savollarni belgilashga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 23-oktabrdagi PQ-316-son qarori 2026/2027-o‘quv yilidan kasbga yo‘naltirishning uzluksiz tartibini nazarda tutadi. Qarorning 2-bandi “g” kichik bandida 7–9-sinf o‘quvchilarining qiziqishi, qobiliyati va iqtidorini aniqlash, maktab psixologi bilan hamkorlik qilish hamda shaxsiy kasbga yo‘naltirish tavsiyasini ota-onalar bilan muhokama etish belgilangan [2]. Bunda huquqiy vazifa bilan uning maktabda qay darajada bajarilganligi haqidagi empirik dalilni farqlash zarur.

R.X. Djurayev va S.T. Turg‘unov ta’lim muassasasini boshqarishda axborot to‘plash, tahlil qilish va qaror qabul qilishning bog‘liqligini yoritadilar [3]. Bizning fikrimizcha, kasbiy diagnostikaning boshqaruv qiymati to‘ldirilgan testlar soni bilan emas, aniqlangan ehtiyoj asosida qanday yordam, hamkorlik va resurs taqsimoti belgilanganligi bilan ifodalanadi. Tezisning maqsadi diagnostik ma’lumotni individual kasbiy rivojlanish va maktabning strategik rejalashtirishiga bog‘lash tartibini nazariy-metodik jihatdan asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR

Ish nazariy-metodik loyihalash xususiyatiga ega. Uning mazmuniy asosi muallifning dissertatsion tadqiqotidagi amaldagi holat diagnostikasi va tajriba-sinovni tashkil etish yo‘nalishlari bilan bog‘liq. Ushbu asosni aniqlashtirish uchun kasbiy qiziqishni baholash, ijtimoiy-kognitiv kasbiy rivojlanish, testlar sifati va ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv bo‘yicha birlamchi manbalar jalb qilindi [3–10]. Manbalar mavzuga bevosita aloqadorligi, rasmiy yoki ilmiy kelib chiqishi va baholashdan foydalanish chegaralarini ochib berishiga ko‘ra maqsadli tanlandi.

Tahlil birligi sifatida alohida muallif yoki mamlakat emas, “nima o‘lchanadi — qanday dalil olinadi — qanday talqin asoslanadi — qaysi qarorga xizmat qiladi” bog‘lanishi olindi. Tushunchaviy qiyoslash orqali qiziqish, qobiliyat va o‘z imkoniyatiga ishonch farqlandi; funksional tahlil orqali diagnostika natijasining individual hamda maktab darajasidagi vazifalari ajratildi. Olingan umumlashtirishlar qarorlar matritsasi va qayta aloqa ketma-ketligiga aylantirildi. Manbalardagi talablar bibliografik havolalar bilan, muallif yechimlari esa taklif sifatida berildi.

Mazkur tezisda respondentlar ustida test o‘tkazilmadi va tajriba-sinov natijalari hisoblanmadi. Natijalar bo‘limida empirik samaradorlik emas, ishlab chiqilgan metodik

yechimlar taqdim etiladi. Matritsa standartlashtirilgan psixologik test ham, tayyor kasbga yaroqlilik shkalasi ham emas; undan foydalanishdan oldin ekspertiza va amaliy sinov zarur.

NATIJARLAR

Diagnostic tushunchalarni farqlash

O*NET Interest Profiler qo‘llanmasida J.L. Hollandning RIASEC yondashuviga tayangan holda faoliyatga bo‘lgan qiziqishlar baholanadi; natijalar kasbiy variantlarni o‘rganish uchun qo‘llanadi [4]. Qiziqish profilini topshiriq bajarish qobiliyatining to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘lchovi deb olish mumkin emas. R.W. Lent, S.D. Brown va G. Hackett esa kasbiy rivojlanishda o‘z imkoniyatiga ishonch, kutilayotgan natija va maqsadlarning o‘rganish tajribasi hamda tashqi sharoitlar bilan bog‘liqligini asoslaydilar [5]. Demak, o‘quvchining “men buni uddalay olaman” degan javobi uning amalda qanday natija ko‘rsatishi haqidagi dalil bilan aynan bir narsa emas.

Nazarimizda, diagnostik xulosa kamida uch savolni alohida saqlashi lozim: o‘quvchini nima qiziqtiradi, uning qaysi faoliyatda muvaffaqiyatli ishlashiga dalil bor va u o‘z imkoniyatini qanday baholaydi? Qobiliyat to‘g‘risidagi ehtiyotkor xulosa mos diagnostik vosita, amaliy topshiriq va kuzatuv ma’lumotlariga tayanishi kerak. Fan bahosi yoki yagona topshiriq natijasi barcha kasbiy imkoniyatlarni qamrab oluvchi hukm sifatida ishlatilmaydi. Baholash natijasini ko‘zlangan foydalanish maqsadi bilan cheklash xalqaro testlash standartlarining asosiy talablaridan biridir [6].

Diagnostic ma’lumotdan qarorga o‘tish

Tadqiqot doirasida diagnostik dalillarni besh yo‘nalishda yig‘ish va ularning har birini rivojlantiruvchi qaror bilan bog‘lash taklif etiladi. Birinchi jadval psixometrik shkala emas, maktab mutaxassisining qaysi dalilga tayangan holda qaysi yordamni rejalashtirayotganini ko‘rsatadigan ishchi matritsadir. Uning vazifasi o‘quvchilarni kasblar bo‘yicha majburan ajratish emas, qo‘llab-quvvatlash ehtiyojlarini tushunarli qilishdir.

1-jadval

Diagnostic dalilni rivojlantiruvchi qarorga bog‘lash matritsasi

Diagnostic yo‘nalish	Dalil va tekshirish usuli	Tavsiya etiladigan qaror
Kasbiy qiziqish	Qiziqish so‘rovnomasi; o‘quvchi bilan izohlovchi suhbat	Qiziqish doirasini kengaytiruvchi tanishtiruv yoki kasbiy sinov
Qobiliyatga oid dalil	Yoshga mos vosita; amaliy topshiriq; mezonli kuzatuv	Kuchli tomonni rivojlantirish va zarur o‘quv yordamini belgilash
O‘z imkoniyatiga ishonch	O‘zini baholash; vazifani bajarish tajribasi bilan qiyoslash	Qo‘llab-quvvatlovchi maslahat va bosqichli amaliy vazifa
Kasbiy axborot va tajriba	Kasb mazmunini tushuntirish; muqobillarni taqqoslash	Axborot bo‘shlig‘iga mos uchrashuv yoki ta’lim muassasasiga tashrif
Ishtirok sharoitlari	O‘quvchi va ota-ona suhbat; mavjud imkoniyatlar tahlili	Transport, vaqt, raqamli yoki boshqa kirish to‘siqlarini kamaytirish

Manba: [4–7; 10] asosida ishlab chiqilgan mualliflik umumlashtirishi; amaliy validatsiya talab etiladi.

Bizning fikrimizcha, turli manbalarning bir-biriga mos kelmasligi diagnostikaning muvaffaqiyatsizligi emas, qo‘shimcha izoh talab qiladigan holatdir. Masalan, texnik yo‘nalishga qiziqishi yuqori o‘quvchining amaliy topshiriqda qiynalishi darhol “mos emaslik”ni anglatmaydi. Taklif etilayotgan tartibda avval tajriba imkoniyati, topshiriqni tushunish va yordam sharoiti aniqlanadi; keyin o‘quvchi bilan kelishilgan mashg‘ulot yoki kasbiy sinov belgilanadi. Bu misol real tajriba natijasi emas, qaror qabul qilish mantiqini tushuntiruvchi shartli vaziyatdir.

Vositalar sifati va talqin chegarasi

AERA, APA va NCME standartlarida validlik ballarning muayyan maqsaddagi talqinini dalillar bilan asoslash masalasi sifatida ko‘riladi [6]. Xalqaro test komissiyasi esa vositani tanlashda tegishli guruhga moslik, ishonchlilik, me‘yorlar va foydalanish maqsadini tekshirishni tavsiya etadi [7]. Shu sababli bir muhitda sinalgan testni boshqa yosh, til yoki madaniy sharoitda avtomatik ravishda ishonchli deb e‘tirof etish yetarli emas. ITCning moslashtirish qo‘llanmasi tarjimani kengroq adaptatsiya jarayonining bir qismi sifatida ko‘rsatadi [8].

Nazarimizda, maktab uchun metodik minimum vositaning nomi va versiyasi, mo‘ljallangan yoshi, tili, o‘tkazish sharti hamda talqin cheklovini qayd etishdan boshlanishi kerak. Mahalliy moslikka doir dalil yetarli bo‘lmasa, natija yuqori oqibatli saralash uchun emas, qo‘shimcha suhbat va o‘rganishni rejalashtirish uchun ehtiyotkorlik bilan ko‘rib chiqiladi. Psixologik qobiliyatni baholash vositasi bilan maktab boshqaruvi jarayonini baholovchi shkala bir-birining o‘rniga ishlatilmaydi. Bu ajratish tadqiqot predmeti va o‘lchov birligining aniqligini saqlaydi.

Individual portfel va maktab darajasidagi umumlashtirish

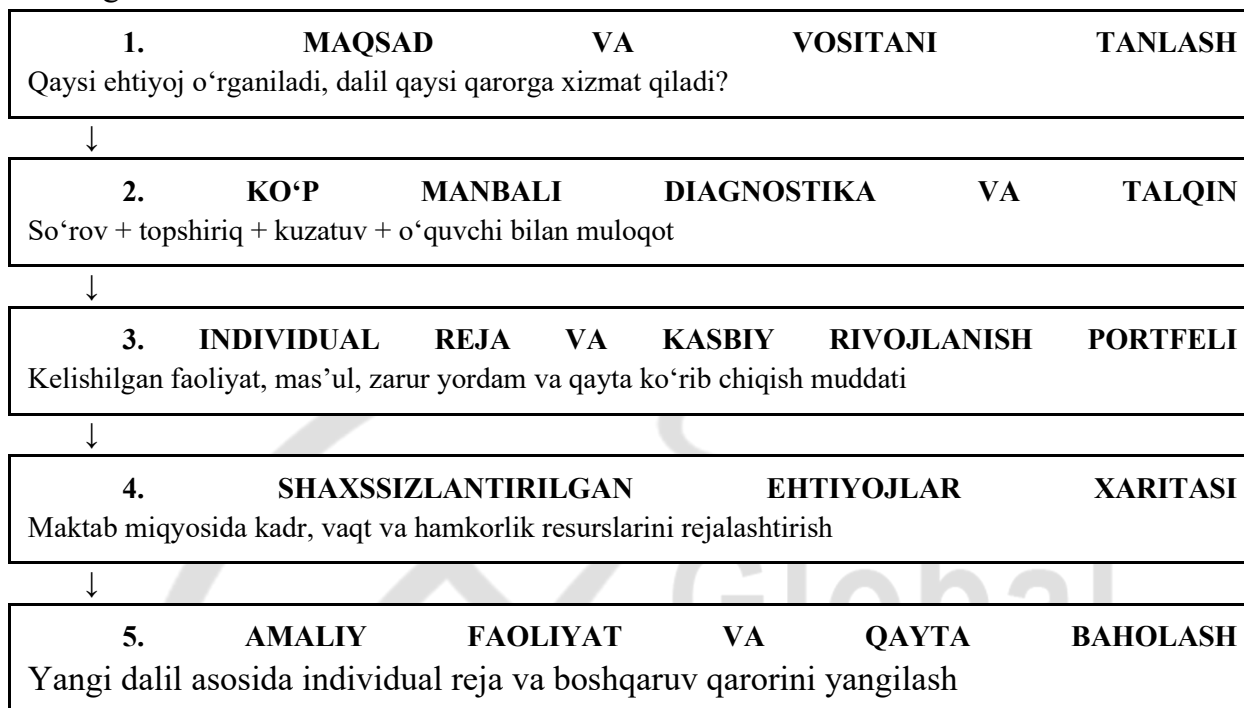
K. Schildkamp, M.K. Lai va L. Earl tahriridagi tadqiqotlar ta’limda ma’lumotdan samarali foydalanishga yordam beruvchi va to‘sqinlik qiluvchi shartlarni yoritadi [9]. Ushbu yondashuvni kasbga yo‘naltirishga tatbiq etishda ikkita axborot mahsuli ajratiladi: individual maslahat uchun kasbiy rivojlanish portfeli va maktab rejalashtirishi uchun shaxssizlantirilgan ehtiyojlar xaritasi. Birinchisida diagnostika sanasi, dalil, o‘quvchi izohi va keyingi harakat; ikkinchisida yordam turlari, amaliy tajriba ehtiyoji va resurs yetishmovchiligi umumlashtirilishi taklif etiladi.

Bizning nuqtayi nazarimizdan, o‘quvchi haqidagi ma’lumotni jamlash bilan uni qarorga aylantirish o‘rtasida aniq mas’uliyat bo‘lishi lozim. Psixolog vosita va natijaning kasbiy talqiniga, maslahatchi maslahat hamda individual rejani muvofiqlashtirishga, direktor esa umumlashtirilgan ehtiyojlar asosida vaqt, kadr va hamkorlik resurslarini tashkil etishga mas’ul bo‘lishi taklif etiladi. O‘quvchi reja tuzishda ishtirok etadi. Mazkur taqsimot amaldagi lavozim yo‘riqnomalarini almashtiruvchi huquqiy norma emas, tadqiqotning tashkiliy taklifidir.

Taklif etilayotgan ketma-ketlikda har bir maslahatdan keyin darhol yangi test o‘tkazish shart emas. Qayta baholash rivojlanish faoliyatining mazmuni, vosita qo‘llanmasi va yangi dalil paydo bo‘lishiga qarab rejalashtiriladi. Bunda test–retest barqarorligini tekshirish bilan

5-Iyul, 2026-yil

qo‘llab-quvvatlash dasturidan keyingi rivojlanishni baholash maqsadlari farqlanadi. Individual ma’lumotlarni maktab boshqaruviga bog‘lashning umumiy tartibi 1-rasmda ifodalangan.

Qayta aloqa: 5 → 1 — yangi dalil asosida maqsad va vosita aniqlashtiriladi.

1-rasm. Diagnostik dalillarni boshqaruv qaroriga aylantirish ketma-ketligi (muallif taklifi).

MUHOKAMA

Kasbiy diagnostikani faqat mos kasb nomini aniqlashga qisqartirish uning ta’limiy va boshqaruv imkoniyatlarini toraytiradi. Qiziqish profili muqobillarni ko‘rishga, ijtimoiy-kognitiv yondashuv esa o‘quvchining ishonchi va imkoniyatlari o‘rtasidagi farqni tushunishga yordam beradi [4; 5]. Bizning fikrimizcha, maktab uchun muhim savol “qaysi kasb belgilandi?” emas, “o‘quvchi asoslangan tanlovga yaqinlashishi uchun qanday sharoit yaratildi?” bo‘lishi kerak. Shu bois individual suhbat natijasi maktabning to‘garak, mentorlik va tashqi hamkorlik rejasiga tegishli asos bo‘la oladi.

A.-R. Hofer, A. Zhivkovikj va R. Smyth mehnat bozori axborotining mavjudligi o‘quvchi qarorini samarali qo‘llab-quvvatlash uchun o‘z-o‘zidan yetarli emasligini ko‘rsatadilar [10]. Nazarimizda, o‘quvchining qiziqishini hududiy talab bilan bog‘lash uning tanlovini mavjud vakansiyalarga bo‘ysundirishni anglatmasligi kerak. Ta’lim yo‘llari, o‘qish sharoiti, faoliyat mazmuni va rivojlanish imkoniyatlari birgalikda tushuntirilishi lozim. Hamkor yoki ota-onaning manfaatlari o‘quvchining ongli ishtirokini cheklamasligi taklif etilayotgan mexanizmning muhim shartidir.

Etik jihatdan diagnostika maqsadini tushuntirish, tegishli rozilikni olish va natijani ehtiyotkor yetkazish ITC qo‘llanmasida yoritilgan [7]. Taklif etilayotgan portfelda shaxsni aniqlovchi ma’lumotlarni maktabning umumiy hisobotidan ajratish, kirish huquqlarini vazifa bilan cheklash va ma’lumotni saqlash tartibini oldindan belgilash maqsadga muvofiq. Hatto umumlashtirilgan kichik guruh ko‘rsatkichlari ham o‘quvchini bilvosita tanib olishga imkon berishi mumkin; shuning uchun hisobot shaklida bu xavf ham baholanishi kerak.

Yechimni amaliy tekshirishda vositalarning mahalliy mosligi, xodimlarning talqin kompetensiyasi, ma'lumotlarni qayd etish yuklamasi va o'quvchi ishtiroki baholanadi. Boshqaruv natijasi sifatida diagnostik ehtiyojga javoban hujjatlashtirilgan qaror, o'quvchi natijasi sifatida esa o'z kuchli tomonlarini dalil bilan izohlash va ta'lim muqobilarni asosli taqqoslash kuzatilishi taklif etiladi. Faqat qamrovning oshishi bilan samaradorlik haqida xulosa chiqarilmaydi. Mazkur tezis bu indikatorlar validligini, sababiy ta'sirni yoki statistik ustunlikni isbotlamaydi; ular keyingi empirik tekshiruv vazifalaridir.

XULOSA

O'quvchilarning kasbiy qiziqishi va qobiliyatlarini diagnostika qilish strategik boshqaruv uchun individual ehtiyojni ko'rsatadigan, biroq malakali talqin va tashkiliy qaror bilan to'ldirilishi zarur bo'lgan axborot manbaidir. Tahlil asosida qiziqish, qobiliyat haqidagi dalil va o'z imkoniyatiga ishonchni farqlovchi qarorlar matritsasi hamda individual portfeldan maktab resurslarini rejalashtirishgacha bo'lgan qayta aloqa ketma-ketligi taklif etildi. Bizning fikrimizcha, diagnostikaning amaliy ahamiyati o'quvchini bir kasbga biriktirishda emas, uning tanlovini qo'llab-quvvatlovchi sharoit va xizmatlarni asoslashda namoyon bo'ladi. Taklifning natijadorligi mahalliy sharoitga mos vositalar va tasdiqlangan tajriba ma'lumotlari asosida tekshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. OECD. The State of Global Teenage Career Preparation. Paris: OECD Publishing, 2025. DOI: 10.1787/d5f8e3f2-en.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 23-oktabrdagi PQ-316-son "Kasbiy ta'lim tizimida islohotlarni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2-band, "g" kichik band. <https://lex.uz/uz/docs/-7793420> (murojaat sanasi: 21.10.2026).
3. Djurayev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti. Toshkent: Voris-Nashriyot, 2006. Foydalanilgan qismlar: 28–29, 44-betlar.
4. Rounds J., Hoff K., Lewis P. (eds.). O*NET Interest Profiler Manual. Version 1.0. Raleigh, NC: National Center for O*NET Development, 2021. https://www.onetcenter.org/dl_files/IP_Manual.pdf (murojaat sanasi: 21.10.2026).
5. Lent R.W., Brown S.D., Hackett G. Toward a Unifying Social Cognitive Theory of Career and Academic Interest, Choice, and Performance // Journal of Vocational Behavior. 1994. Vol. 45, No. 1. P. 79–122. DOI: 10.1006/jvbe.1994.1027.
6. American Educational Research Association; American Psychological Association; National Council on Measurement in Education. Standards for Educational and Psychological Testing. Washington, DC: AERA, 2014. ISBN 978-0-935302-35-6.
7. International Test Commission. ITC Guidelines on Test Use. Version 1.2, 8 October 2013. https://www.intestcom.org/files/guideline_test_use.pdf (murojaat sanasi: 21.10.2026).
8. International Test Commission. The ITC Guidelines for Translating and Adapting Tests. Second edition, version 2.4. 2017. https://www.intestcom.org/files/guideline_test_adaptation_2ed.pdf (murojaat sanasi: 21.10.2026).

5-Iyul, 2026-yil

9. Schildkamp K., Lai M.K., Earl L. (eds.). Data-based Decision Making in Education: Challenges and Opportunities. Dordrecht: Springer, 2013. DOI: 10.1007/978-94-007-4816-3.

10. Hofer A.-R., Zhivkovikj A., Smyth R. The Role of Labour Market Information in Guiding Educational and Occupational Choices. OECD Education Working Papers, No. 229. Paris: OECD Publishing, 2020. DOI: 10.1787/59bbac06-en.

